

VALSTYBĖS SAUGUMAS IR GYNYBA: STIPRI LIETUVA KINTANČIAME PASAULYJE

Teminės diskusijos apibendrinimas

Siekiant gilinti hipotetinius ateities Lietuvos scenarijus, Valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2050“ komanda surengė temines diskusijas, į kurias savo ateities vizija pasidalyti pakviesti akademinės bendruomenės, pilietinės visuomenės, verslo ir valdžios sektorių atstovai. Pirmajame diskusijų ciklo renginyje „Valstybės saugumas ir gynyba: stipri Lietuva kintančiame pasaulyje“ dalyvių buvo prašoma aptarti esminius Lietuvos užsienio ir saugumo politikos pažangai svarbius pokyčius bei apsvarstyti, kokių veiksmų reikėtų imtis siekiant juos įgyvendinti. Šiose diskusijose surinkti duomenys bus naudojami valstybės pažangos vizijai ir jos įgyvendinimą detalizuojantiems kelrodžiams parengti.

Renginio metu dalyviai buvo pakviesti pasidalyti savo įžvalgomis viena iš penkių temų, kurių problematika buvo suformuota remiantis 2022 m. kovo mėn. vykusiose scenarijų rengimo dirbtuvėse surinktais duomenimis. Renginiui pasibaigus dalyviams buvo išsiųsta elektroninė apklausa, kurioje jų paprašyta pasidalyti ateities vizijomis temose, prie kurių diskusijų neprisijungė renginio metu.

Šiame dokumente yra siekiama apibendrinti ir glaustai pristatyti esmines grupinių diskusijų įžvalgas. Dokumente pateikiamas tekstas struktūruojamas į skyrius, atspindinčius renginyje analizuotas potemes:

- 1. Kiti 30 Vakarų ir Rusijos santykių metų.**
- 2. NATO ir ES raida, lietuviškoji ES vizija, tarptautinių organizacijų ateitis.**
- 3. Vakarų santykis su nevakarietiškomis ir neliberaliomis demokratijomis.**
- 4. Vidinių iššūkių Vakarų demokratijoms poveikis jų globaliai politikai.**
- 5. Geopolitinių lūžių, klimato kaitos ir technologinės transformacijos sąveikos.**

Skyriuose pateiktą informaciją siekiama struktūrizuoti pagal pagrindinius renginyje keltus klausimus: koks yra norimas pokytis (strateginė ambicija) šioje srityje; kokių veiksmų reikia imtis norint jį įgyvendinti; kas nutiktų, jei reikiami veiksmai nebūtų daromi. Šio dokumento priede pateiktas įvadinis renginio pranešimų ir diskusijos apibendrinimas.

DISKUSIJŲ GRUPĖSE APIBENDRINIMAI

PIRMA GRUPĖ: *Kiti 30 Vakarų ir Rusijos santykių metų*

Pirmosios diskusijų grupės dalyviai svarstė apie galimą Vakarų ir Rusijos santykių raidą iki 2050 m. ir Ukrainos integracijos į Vakarų perspektyvas. Dalyvių svarstymai apie norimą scenarijų šiais klausimais buvo paženklinėti nemenkos įtampos: nors daugelis sutiko, kad Lietuvai palankiausia būtų demokratinės Rusijos perspektyva, absoliuti dauguma dalyvių nematė tokio scenarijaus prielaidų ir pripažino netikėjimą jo tikrove. Dalyvių nuomone, Rusija Lietuvai gali būti nepavojinga tik iš esmės transformuota: t.y. tik tada, kai bus deputinizuota ir dekolonizuota (įskaitant reikšmingą dabartinės Rusijos Federacijos sudėties ir struktūros peržiūrą). Kitu atveju Rusija ir toliau išliks „kolektyvinis putinas“, ją, vieno dalyvio žodžiais, ir toliau kamuos „paveldimas imperiškumas“, o ekspansyvios geopolitinės ambicijos ir jų lemtas stiprios valstybės poreikis ir toliau skatins galios centralizaciją Kremliuje.

Nemažai dalyvių *a priori* atmetė norimą scenarijų kaip nenaudingą mąstant apie Lietuvos saugumo ir užsienio politiką ir tinkamesne siekiama laikė „palankiausių iš įmanomų“ scenarijų: t.y. nacionalinio saugumo maksimizavimą nepaisant to, jog Rusija ir toliau liks nedemokratinė ir potencialiai grėsminga. Svarbu pažymėti, jog šias diskusijas itin smarkiai paveikė Rusijos karas prieš Ukrainą. Atsižvelgdami į Maskvos brutalius veiksmus prieš ukrainiečius, suintensyvėjusią Kremliaus propagandos, represijų politiką šalies viduje ir vis didėjančią Rusijos izoliaciją tarptautinėje erdvėje, dalyviai konstatavo, kad šiuo metu vilčių Rusiją normalizuoti nėra, taip pat neaišku, ar ir kaip Vakarai galėtų padėti Rusijos visuomenei priešintis Putino režimui. Taigi pagrindinis prioritetas yra padėti Ukrainai laimėti ir užtikrinti tvirtą ir tvarią Vakarų poziciją Rusijos atžvilgiu iki karo pabaigos ir po jo.

Toks požiūris lėmė ir pagrindinę dalyvių išvadą dėl to, kokia Lietuvos pozicija turėtų būti ateityje. Kadangi, dalyvių akimis, Rusija negali transformuotis ir negali būti greitai ir efektyviai transformuota Vakarų pastangomis, ji turi būti griežtai izoliuota politiškai ir ekonomiškai (taip pat nuo kritinių technologijų). Trumpuoju laikotarpiu tam reikalingos aiškios ir griežtos karo sankcijų Rusijai nutraukimo sąlygos, siekiant apriboti valstybių, labiau linkusių derėtis su Maskva, elgesio laisvę. Ilguoju laikotarpiu reikalinga nauja Europos saugumo koncepcijos – atsisakant „nedalomumo“ principo (t.y. minties, jog Europos saugumas įmanomas tik su Rusija). Abiem atvejais lemiamą vaidmenį turės anglų ir amerikiečių ašies laikysena ir politika. Tokiomis aplinkybėmis, Lietuvos, kaip mažos valstybės, kuri nėra pajėgi vienašališkai užtikrinti saugumo, vaidmuo bus „šaukliu“ – t.y. nuolat pabrėžti Rusijos grėsmę, poreikį ją valdyti ir kompromisų su Maskva pavojų. Idėjinė Lietuvos lyderystė taip pat reikalinga „naratyvų kovoje“ dėl NATO plėtros po Šaltojo karo pabaigos, kuri dažnai analizuojama tik per JAV galios ekspansijos prizmę, pamirštant suverenių Vidurio Rytų valstybių vaidmenį ir apsisprendimo teisę.

Kaip pastebėjo keli diskusijų dalyviai, kol Rusijos transformacija į demokratiją itin mažai tikėtina, Ukrainai ji taip pat nėra garantuota – net ir jos pergalės atveju. Nors diskusijoje vyravo prielaida, jog karo patirtis laiduos stipriąprodemokratišką ir provakarietišką Ukrainos laikyseną, keli dalyviai pabrėžė, jog dėl dydžio, ekonomikos struktūros ir traumuojančios karo patirties šalies transformacija bus ilga ir sudėtinga. Šiame klausimu viena dalyvė atkreipė dėmesį, kad Lietuvai būtina pasirengti aktyviai ir praktiškai įsitraukti į Ukrainos atstatymo programą: jai telkiami pinigai ir projektai bus gerokai didesni nei projektai, kuriuose dalyvauja Lietuvos institucijos, ir čia būtina plėtoti tinkamas projektų ir finansų valdymo kompetencijas. Dalyvė taip pat pabrėžė, kad vienas svarbus iššūkis šiame kontekste – valstybei labiau pasitikėti nevyriausybinėmis ir verslo organizacijomis, suteikti joms daugiau galių. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuva sąlyginai maža, svarbu pasitelkti visus vyriausybės partnerius, visuomenės turimas kompetencijas, pilietinių organizacijų užmegztus tarptautinius *people-to-people* tinklus ir t.t. To neužtikrinęs, nepaisant Lietuvos moralinės lyderystės ir reputacijos Ukrainoje, Vilnius negalės vaidinti svarbaus vaidmens padedant atstatyti karo nuniokotą šalį (pasak vienos dalyvės, Lietuva tebus „čekių rinkėja Vokietijai“) ir pasinaudoti visu turimu potencialu prisidėti prie Vakarų ir Rusijos santykių gerinimo.

ANTRA GRUPĖ: NATO ir ES raida, lietuviškoji ES vizija, tarptautinių organizacijų ateitis

Antrosios diskusijų grupės dalyviai svarstė apie svarbiausių Lietuvai tarptautinių organizacijų – NATO ir ES – galimą raidą ir sąveiką ateityje bei galimas kitų tarptautinių institucijų reformas iki 2050 metų. Dalyvių diskusijas įrėmė esminis ateities darbotvarkės klausimas: kaip Lietuva gali stiprinti „demokratinį bloką“ ir pasiekti savo tikslus per tarptautines organizacijas, nes viena veikti ji yra per maža. Buvo pristatytas scenarijus, pagal kurį pasaulio bendruomenė susiskirsto į 3 blokus: 1) demokratinį (Vakarai plačiąja prasme, apimant Japoniją ir Australiją), 2) Kinijos vadovaujamą, apimantį Rusiją ir 3) „Afrikos“ (įskaitant nestabilias Pietų Amerikos šalis). Blokų raida pasižymėtų tuo, kad ekonomiškai jie taptų savarankiški tiek, jog nebūtų kritiškai priklausomi vieni nuo kitų tiekimo grandinių prasme, tačiau sėkmingai pekiautų galutiniais produktais.

Dalyviai konstatavo, kad poreikį aktyviai mąstyti apie NATO ir ES raidą ypač sustiprina tai, jog po staigaus ir prastai koordinuoto išėjimo iš Afganistano JAV prarado pasaulio policininkės vaidmenį. Vašingtono lyderystė jau kurį laiką buvo kvestionuojama dėl tarptautinėje politikoje vykstančio galių persiskirstymo, tačiau skubotas JAV dalinių pasitraukimas iš Kabulo ir tinkamai neįvertintas Talibano veiksnys dar labiau sustiprino jausmą, jog Vašingtono nebebijoma. Tai paveikė saugumo situaciją ir Vakarams priešiškų jėgų mąstymą ir elgesį Lietuvos regione. Todėl svarbus ateities iššūkis yra lyderystės tarptautinėje arenoje stoka: JAV persiorientuojant į naują, kiek labiau apribotą vaidmenį tarptautinėje sistemoje, ES nori stiprinti savo įtaką ir atsverti Vašingtoną, tačiau kol kas nesugeba parodyti reikiamos lyderystės.

Dalyviai sutiko, kad šiuo atveju Lietuvos interesus yra stiprinti ES užsienio politiką, tačiau atsisakyti strateginės autonomijos siekio saugumo politikos srityje, kur pagrindinį vaidmenį ir toliau turi vaidinti NATO. Dalyviai pasisakė už aiškiai diferencijuotas ES ir NATO funkcijas: saugumo politikos klausimai turi

būti sprendžiami per NATO, o ES tik paragintų valstybes nares laikytis savo įsipareigojimų (pvz., Aljanso lygmeniu nustatyto siektino gynybos finansavimo rodiklio) ir padėtų valstybėms narėms siekti Aljanso saugumo politikos tikslų ten, kur ES turi tinkamesnių politikos įrankių – pvz., plečiant dvigubos paskirties infrastruktūrą (kelius, tiltus ir pan.), stiprinant viešųjų institucijų kibernetinį saugumą, vystant civilinės saugos pajėgumus (pvz., ES policija) ar infrastruktūrą (pvz., slėptuves). Tiesa, keli dalyviai teigė, kad gynybos pramonės ir technologijų plėtra turėtų ir toliau būti grindžiama laisva konkurencija, ir nepritarė dažnai minimiems tikslams skatinti bendrą ES gynybos pramonės plėtros politiką.

Nors dalyviai skeptiškai vertino ES strateginės autonomijos darbotvarę, ši buvo suprasta tik per saugumo prizmę. Todėl svarbu pažymėti, kad nemažai dalyvių minčių apie tai, kokie turėtų būti Lietuvos interesai, susiję su tolesne ES raida, atitiko vadinamosios atviros strateginės autonomijos kryptį: dalyviai sutarė, jog ES privalo mažinti išorės priklausomybes strategiškai svarbiose srityse, įskaitant energetiką, žaliąsias technologijas ir kt. Kartu dalyviai pasisakė ir už tolesnę ES integraciją perkeliant tam tikras tarpvyriausybiniu lygiu administruojamas politikos sritis į supranacionalinį lygmenį (pvz., bendra ES policija ir teismų sistema).

Kalbėdami apie tai, kaip pati Lietuva galėtų prisidėti prie ES stiprinimo, dalyviai pirmiausia išskyrė potencialią Vilniaus lyderystę skatinant ES plėtrą į rytus: siekiant Ukrainos, Sakartvelo, Balkanų šalių ir ilgainiui Baltarusijos narystės. Taip, pasak dalyvių, būtų galima išvengti galios vakuumą Europoje ir pagerinti viso regiono saugumą. Dalyviai taip pat pabrėžė, jog idealiu atveju NATO ir ES sienos turėtų sutapti: t.y., Lietuva turėtų skatinti tiek ES, tiek NATO plėtrą. Buvo išsakyta mintis dėl Europos integracijos su JAV stiprinimo, steigiant tam reikalingas institucines struktūras, taip sukuriant demokratinio bloko branduolį ir užkertant kelią konkurencijai Vakarų viduje. Požiūrį, kad Lietuvai tikslinga remti ES geografinę plėtrą, dalyviai siejo ir su tuo, jog Bendrijoje tokiu atveju būtų daugiau partnerių, su kuriomis bendradarbiaudama Lietuva galėtų nusverti didžiųjų valstybių dominavimą.

Nuostata, kad Lietuvai yra svarbu suvaldyti didžiųjų valstybių dominavimą formuojant ES politiką, buvo diskusijos apie ES ateitį leitmotyvas. Natūraliai vienu iš diskusinių klausimų tapo veto teisės išlaikymas ES Taryboje. Dalyviai šia tema nepasiekė vieningos nuomonės: nors veto rėmėjai pabrėžė, kad tai leidžia Lietuvai turėti saugiklį nuo didžiųjų valstybių dominavimo ir padeda suvaldyti „Prancūziškąją Europą“, kiti dalyviai nepritarė tam, jog tai yra produktyvi ambicija, ir buvo linkę palaikyti veto teisės panaikinimą. Buvo išsakyta mintis, jog reikėtų diskusijas apie vienbalsiškumo atsisakymą ES užsienio politikoje susieti (supakuoti) su ES plėtra į Ukrainą ir kitas to siekiančias Rytų Europos šalis.

Kalbėdami apie kitas tarptautines organizacijas, dalyviai taip pat nepasiekė vieningo sutarimo. Nors nemažai dalyvių pasisakė už tai, jog Lietuva turėtų siekti Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos reformos, vienas dalyvis oponavo tokiam pasiūlymui teigdamas, kad dėl tarybos ar „nuolatinio penketo“ plėtros kiltų riziką, jog šis formatas taptų dar veiksmingesnis ir / arba kad prie jo įsijungus tokioms valstybėms kaip Indija ar Brazilija, Lietuvai palankių valstybių koalicija dar labiau sąlyginai susilpnėtų. Keli dalyviai taip pat

pasiūlė Lietuvai ateityje siekti bendro JAV, ES, Australijos ir Japonijos prekybos bloko ar netgi demokratines vertybes saugančios supranacionalinės organizacijos. Tačiau ši idėja taip pat sulaukė neigiamo vertinimo: keli dalyviai atkreipė dėmesį į tai, jog tokioje organizacijoje būtų dar sudėtingiau užtikrinti demokratijos erozijos jos narėse saugiklius ir išvengti nereikalingo funkcijų dubliavimosi.

Greta institucinių klausimų dalyviai aptarė ir svarbiausius politinius prioritetus mąstant apie tarptautinės sistemos ateitį. Dauguma grupės narių pabrėžė, jog ateityje vertybinės užsienio politikos kaštai gali smarkiai išaugti dėl klimato kaitos iššūkių: augančių gamybos ir prekybos sąnaudų, poreikio finansuoti prisitaikymo prie klimato kaitos priemones (pvz., naują infrastruktūrą) ir pan. Kartu, siekiant suvaldyti klimato kaitos procesą ir jo keliamas problemas – pvz., išaugusią globalią klimato migraciją – bus būtina bendradarbiauti ne vien su vertybiniais Vakarų partneriais, bet ir su autokratinėmis valstybėmis. Bendradarbiauti su autokratinėmis valstybėmis prireiks ne vien klimato kaitos darbotvarkės, bet ir pirmiausia ekonomikos klausimais. Tai gali apsunkinti bendrų taisyklių ir vertybinių įsipareigojimų laikymąsi. Dalyvių nuomone, kad Vakarai galėtų užsitikrinti realų stabilumą, būtina stabilizuoti besivystančias šalis, o tam reikia daug ekonominių ir politinės intervencijos priemonių, taip pat ir atsisakyti subsidijų žemės ūkiui ir vietinei pramonei.

Kad Lietuva galėtų būti pasirengusi tinkamai prisidėti prie tokios Vakarų tarptautinės politikos formavimo, dalyvių teigimu, pirmiausia būtina stiprinti valstybės diplomatinį pasirengimą. Dalyviai sutarė, jog viena pagrindinių užsienio politikos problemų Lietuvoje yra nepertvarkytas ir neefektyvus diplomatinis atstovybių tinklas. Kartu dalyviai sutarė, jog Vilniui būtina investuoti į analitinių gebėjimų tobulinimą: skatinti tyrimų centrų (think tank'ų) plėtrą, Lietuvos analitikų ir akademikų aktyvų įsitraukimą į tarptautinius tyrimų centrus ir / ar tyrumus (ypač ES). To reikia tiek norint geriau suprasti kitų valstybių prioritetus, tiek siekiant patiems aktyviau formuoti diskursą apie globalios politikos prioritetus.

TREČIA GRUPĖ: *Vakarų santykis su nevakarietiškomis ir neliberaliomis demokratijomis*

Trečiojoje diskusijų grupėje svarstyta apie tai, kokią politiką Lietuva turėtų plėtoti liberalių demokratijų, kurios nepriklauso Vakarams (pvz., Tunisas ar Armėnija), bei neliberalių demokratijų, kurios priklauso Vakarams (pvz., Turkija ar Vengrija), atžvilgiu. Svarstydami šiuos klausimus, dalyviai daugiausia koncentravosi į Rytų partnerystės ir Berlyno proceso nares – t.y. Juodosios jūros regiono, Pietų Kaukazo ir Vakarų Balkanų valstybes. Dalyviai sutarė dėl trijų siekiamybių Lietuvai: (1) Rytų partnerystės ir Berlyno proceso valstybių įstojimas į Europos Sąjungą ir NATO, (2) ES ir NATO reforma, užtikrinanti didesnę šių organizacijų efektyvumą, ir (3) Maskvos įtakos šios valstybėms užkardymas ir Rusijos nustūmimas iki jos sienų. Tiesa, diskutuodami apie pirmąjį iš šių tikslų, dalyviai pabrėžė, kad Vakarai neturėtų siekti dirbtinės ar primygtinės demokratizacijos, nes tai būtų neproduktyvu ir galbūt žalinga: didžiausios pastangos ir paramos priemonės turėtų būti skiriamos toms šalims, kurios pačios aktyviai rodo norą demokratizuotis.

Svarstydami, kaip Lietuva galėtų siekti šių tikslų, dalyviai išskyrė keletą jau turimų ar potencialių stiprybių, kurios lemtų efektyvią valstybės politiką ir pirmiausia efektyvų ES, Pasaulio banko, Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko ir kitų daugiašalių organizacijų teikiamų mechanizmų naudojimą. Pirma, Lietuvos demokratizacijos ir integracijos į Vakarų politinę bendruomenę ir jos institucijas patirtis yra tiesiogiai aktuali ir reikalinga pirmiau minėtoms šalims. Disponavimas tokiu *know-how* yra Vilniaus stiprybė, kuri gali būti naudojama konsultuojant Rytų partnerystės / Vakarų Balkanų valstybes, tarpininkaujant tarp jų ir ES / NATO institucijų ar kitų valstybių narių. Antra, dalyviai taip pat pabrėžė, jog Lietuva yra tinkama tarpininko vaidmeniui ne vien dėl savo patirties, bet ir dėl dydžio – būdama per maža, kad kažkas įtartų ją turint reikšmingų gretutinių (slaptų) interesų, Lietuva gali vaidinti vadinamąjį „sąžiningą tarpininką“ derybų tarp ES / NATO ir potencialių jos narių metu, taip pat sprendžiant galimus nesutarimus tarp Vakarų ir Turkijos ar ES ir Lenkijos. Trečia, dalyviai pažymėjo įvairių dvišalių ar ribotos narystės daugiašalių (angl. *minilateral*) formatų potencialą. Kalbant apie jau egzistuojančius formatus, išskirta dvišalio bendradarbiavimo su Vokietija, Lenkija ir vadinamojo Liublino trikampio (Lietuva, Lenkija, Ukraina) sėkmė remiant Ukrainos integraciją į ES ir NATO struktūras ir siekiant kitų Lietuvos interesų (pvz., stiprinant energetinį bendradarbiavimą). Dalyviai sutiko, kad veikimas per koalicijas ir įvairius institucionalizuotus tarpvyriausybinius formatus yra itin svarbus ES sudėtyje ir galėtų reikšmingai padidinti Lietuvos įtaką ir galią. Ketvirta, dalyviai pabrėžė poreikį tinkamai pasinaudoti nevyriausybinių sektoriaus Lietuvoje potencialu: aktyviai dirbti su NVO, universitetais, verslo ir savivaldos organizacijomis. Su tuo susijęs ir kitas dalyvių akcentuotas žingsnis: aktyviau dirbti su Vilniuje reziduojančiais Rusijos ir Baltarusijos opozicijos nariais. Poreikis bendradarbiauti su įvairiais valstybės partneriais buvo pabrėžtas tiek kalbant apie Lietuvos interesus Rytų partnerystės regione, tiek plačiau, mąstant apie bendruosius Lietuvos tarptautinės politikos tikslus.

Svarstydami apie tai, ką Lietuva turi daryti, kad būtų pasirengusi tinkamai naudoti savo potencialą ir stiprybes, dalyviai taip pat išskyrė keletą esminių iššūkių. Visų pirma dalyviai sutarė, kad fundamentalus iššūkis Vilniui yra negebėjimas abstrakčias, strateginio lygmens idėjas susieti su vidutinio ir trumpojo laikotarpio taktiniais veiksmais ir konkrečiais politikos mechanizmais. Su tuo susijusios ir kelios kitos strateginio planavimo ir politikos įgyvendinimo problemos: prastas tarpinstitucinio koordinavimo lygis, neoptimalus ribotų valstybės išteklių naudojimas ir konkrečių žinių apie kitų valstybių poreikius, požiūrius ir politinės aplinkos specifiką stoka. Ypač pabrėžta riboto Lietuvos partnerių Vakaruose ir drauge Rusijos pažinimo problema. Tiesa, kai kurie dalyviai buvo dar kritiškesni ir atkreipė dėmesį į tai, jog Lietuvai dažnai sudėtinga pasiekti ir bendrą vidinį sutarimą dėl pagrindinių strateginių tikslų: pvz., Kinijos ir Taivano klausimais derybų dėl naujojo partijų susitarimo dėl užsienio politikos metu. Gebėjimas susitelkti ir pasiekti bendrą poziciją taip pat aktualus ir bendradarbiaujant su artimiausiais Lietuvos partneriais: pvz., ilgalaikės įtampos derinant pozicijas su Latvija Astravo atominės elektrinės klausimu. Tolimesnėje perspektyvoje Lietuvos tikslams iššūkį gali kelti ir galimas vertybinis nesusikalbėjimas su Rytų partnerystės ir Balkanų valstybėms tokiais klausimais, kaip istorinio (pereinamojo laikotarpio) teisingumo užtikrinimas. Kartu dalyviai rizikos veiksniu įvardijo ir tai, jog Vilniaus pastangų skatinti demokratizaciją ES kaimynystėje

sėkmė priklauso ir nuo demokratijos kokybės pačioje Lietuvoje: visuomenės poliarizacija, žiniasklaidos laisvės apribojimai, korupcija ir antipluralistinės partijos ateityje gali tapti iššūkiu Lietuvos tarptautinei politikai.

Nesėkmingos Vakarų integracijos atveju dalyviai įvardijo du pagrindinius scenarijus, laukiančius diskusijoje aptartų Rytų partnerystės ir Berlyno proceso valstybių. Pirma, Vakarams (pirmiausia ES) būtų vis sudėtingiau atsverti regione stiprėjančią Kinijos ir Turkijos įtaką, kuri, savo ruožtu, silpnintų taisyklėmis grįstą tarptautinį bendradarbiavimą ir skatintų ideologinį poslinkį nuo liberalių vertybių link tokių normų kaip nevaržomas nacionalinės valstybės suverenumas. Antra, Vakarams negebant išspręsti vidinių nesutarimų ir plėtoti sparčios integracijos, Ukraina ilgainiui nusiviltų Vakaramis ir ieškotų alternatyvaus, regioniniais susitarimais grįstų politinio kelio, savo užsienio politika primintų dabartinę Turkiją.

KETVIRTA GRUPĖ: *vidinių iššūkių Vakarų demokratijoms poveikis jų globaliai politikai*

Ketvirtoje diskusijų grupėje buvo diskutuojama apie Vakarų demokratijų vidaus politikos iššūkius – poliarizaciją, antipluralistines populizmo ir technokratijos tendencijas – ir jų poveikį Vakarų užsienio ir saugumo politikai. Nors norimas scenarijus nebuvo išsamiau aptartas, jis yra numanomas iš pagrindinių dalyvių teiginių: Lietuvai svarbu sumažinti visuomenėje egzistuojančias skirtis, kad jomis nesinaudotų priešiška nusiteikusios jėgos, siekiančios pakenkti valstybės ir visuomenės saugumui.

Nors diskusijos dalyviai pažymėjo, kad tikslas mažinti visuomenės poliarizaciją jau yra atliepamas valstybės strateginiuose dokumentuose (pvz., naujojoje Nacionalinėje saugumo strategijoje), jie teigė, jog ligšiolinis požiūris į šią problemą nepakankamai dėmesio skiria toms piliečių grupėms, kurios laikytinos santykiniais šalyje vykusios politinės, socialinės, ekonominės transformacijos pralaimėtojais. Ilgą laiką vyravęs mąstymas, kad tereikia sulaukti kartų kaitos, nepasitvirtino, o kokybiniai tyrimai ir sociologų apklausos leidžia teigti, jog šalyje vis dar galima įžvelgti sąsajas tarp žmonių požiūrio į sovietinę sistemą ir šiuolaikines aktualijas (pvz., nuomonės dėl R. Pakso apkaltos, Kedžių istorijos, Šeimų maršo, COVID-19 vakcinų). Šią sudėtingą transformaciją sunkiai išgyvenę žmonės privačiu lygmeniu jaučia didelį nepasitenkinimą ir negali rasti būdų, kaip viešai jį išreikšti ir būti suprasti, nes jų nuomonės yra marginalizuojamos visuomenėje. Dalyviai pažymėjo, jog prie to prisideda ir regimai „elitistiškas“ sprendimų priėmėjų ir kai kurių žiniasklaidos atstovų bendravimas su visuomene. Tačiau jų nepasitenkinimo atmetimas neišsprendžia pačios problemos: šie piliečiai ir toliau „akumuliuoja“ įvairias jų nepasitenkinimą neva paaiškinančias sąmokslų teorijas.

Prie bendro marginalizacijos jausmo prisideda ir įvairios kasdienės „elementarios neteisybės“ patirtys. Dalyviai pažymėjo, jog nemažai piliečių reguliariai susiduria su „vietos feodalizmu“ (kai „prichvatizuojami“ gražūs gamtos kampeliai, šalia gyvenamųjų vietų išdygsta kiaulių fermos ir pan.), korupcija, diskriminacija darbo vietoje ir pan. (tiesa, dalyviai nesutarė, ar bendras Lietuvos viešųjų paslaugų kokybės lygis

reikšmingai skiriasi nuo to, koks jis yra Vakaruose). Tiek nacionaliniu lygiu, tiek bendruomenių lygiu Lietuvoje trūksta tokių visuomenės įtraukimo į sprendimų priėmimą būdų, kaip dalyvaujamas biudžetas ir pan. Vizijos ir galimybės ją įgyvendinti klausimas itin aktualus mažų miestelių žmonėms ir ypač jaunimui.

Svarstydami, ką reikėtų daryti siekiant teigiamo scenarijaus, dalyviai išskyrė keletą esminių įžvalgų. **Pirma**, Lietuvos valdžiai reikia geriau pažinti visuomenę (tikslinės grupės) ir atliepti jų poreikius, atitinkamai formuluojant žinutes, eiliniam žmogui suprantamai paaiškinant savo sprendimus net ir tokiais sudėtingais klausimais, kaip užsienio ir saugumo politikos sprendimai (kurie galiausiai vis tiek konvertuojasi į eilinio piliečio gerbūvį). Kaip orientyrą dalyviai išskyrė tris eiliniam žmogui svarbius esminius poreikius: stogą virš galvos, sotumą ir sveikatą (3S). **Antra**, ir susiję, Vilniui svarbu įtraukti vietos bendruomenių lyderius, kurie gerai pažįsta savo bendruomenę ir gali ją sutelkti, į viešųjų reikalų svarstymą ir sprendimų priėmimą. Kartu su darbu tarp vyriausybinių sektoriaus, savivaldos ir bendruomenių lyderių svarbu plėtoti ir įvairias tiesiogines bei dalyvaujamosios demokratijos formas: inicijuoti vietos referendumus įvairiais klausimais, formuoti dalyvaujamuosius biudžetus. **Trečia**, valstybei svarbu prioretizuoti subjektyvų gyventojų saugumo jausmą – t.y. sudaryti piliečiams galimybes psichologiškai išgyti, išlaisvėti, išsikalbėti. Siekiant išspręsti ilgalaikės kolektyvinės traumos keliamas problemas, itin svarbu padėti ją patiriančioms visuomenės grupėms „perdirbti“ skausmingą socialinės, ekonominės, politinės transformacijos patirtį. **Ketvirta**, atsižvelgiant į regioninę atskirtį, Lietuvoje ypač svarbu suteikti perspektyvą mažesnių miestelių ir kaimelių gyventojams sudarant jiems galimybes judėti į didesnius šalies miestus ir ten dirbti – steigiant paslaugų centrus, suteikiant socialinį būstą, kokybiško laisvalaikio (sportas, pramogos ir t.t.) galimybes. Kartu pasiūlyti patrauklią ateities viziją ir regionuose: tiek aktyviau sprendžiant ilgalaikes socioekonominės ar korupcijos problemas, tiek išryškinant unikalius gyvenimo mažesnio intensyvumo aplinkoje privalumus. **Penkta**, mąstydami apie ryškėjančias kartų skirtis ir būtinybę proaktyviai į valstybės gyvenimą įtraukti jaunus žmones, dalyviai sutarė, kad jaunimą būtina apsaugoti nuo „absoliutaus blogio“ (alkoholis, narkotikai ir t.t.) ir suteikti jam gero išsilavinimo galimybę, taip pat plėtoti jaunų žmonių kūrybiškumą, galimybę sportuoti.

Dalyvių diskusijoje sutarta, kad jeigu Lietuva nesugebės tinkamai įgyvendinti rekomenduojamų sprendimų, pirmiau išvardytos ilgalaikės vidaus politikos problemos tęsis ir greičiausiai komplikuosis. Tai kels tiek didesnę nepasitikėjimą valdžia, tiek menką visuomenės atsparumą krizėms ir išorinėms grėsmėms, tiek dažną politinės lyderystės kaitą ir jos lemtą valstybės politikos nenuoseklumą. Situaciją ateityje dar galėtų pabloginti ir potencialiai aštrėnanti migracijos problema, kuri gali sukelti papildomų įtampų. Nesena imigrantų (ypač iš Baltarusijos, Ukrainos) problema verčia susimąstyti, kad šalia talentų, IT specialistų, neabejotinai tarp atvykusiųjų infiltruota ir spec. tarnybų žmonių, kurie ilgai gali sukelti papildomų įtampų visuomenėje. Kartu valstybėje pasigendama apgalvotos ir racionalios talentų pritraukimo politikos, kol kas nemąstoma apie jų asimiliaciją (tai ypač aktualu, nes ateityje galime sulaukti daugiau atvykėlių ir iš kultūriškai visai skirtingų šalių).

PENKTA GRUPĖ: geopolitinių lūžių, klimato kaitos ir technologinės transformacijos sąveikos

Galiausiai penktosios diskusijų grupės dalyviai nagrinėjo trijų skirtingų, bet tarpusavy susijusių procesų – geopolitinių lūžių, žaliajo perėjimo ir skaitmeninės transformacijos – sąveiką ir Lietuvos interesus šioms tendencijoms plėtojantis. Svarbu pažymėti, jog diskusijose daugiausia dėmesio skirta geopolitinės ir klimato darbotvarkės sąveikai. **Bendru dalyviu sutarimu Lietuvai palankiausias / siektinas scenarijus yra aiškus jau dabar: žaliojo perėjimas mūsų valstybei yra didžiulė galimybė tiek geopolitinio saugumo, tiek visuomenės ir ekonominės gerovės požiūriu.** Esminė priežastis, kodėl Lietuva turėtų sveikinti žaliają transformaciją ir jos siekti, yra tai, jog pagrindinis Lietuvos turtas yra žmonės, o ne gamtos išteklių: pereidami prie atsinaujinančios energijos ir keisdami vartojimo įpročius, mes ne vien sumažintume potencialiai pavojingą priklausomybę nuo gamtos išteklių turtingų valstybių, bet ir pereitume į kitą, Lietuvai palankesnę, ekonominės konkurencijos paradigmą.

Sutardami, jog ilgalaikis Lietuvos prioritetasis šioje srityje yra gana aiškus, dalyviai daugiau laiko praleido svarstydami apie veiksnius, kurie gali padėti arba sutrikdyti valstybei siekti savo tikslų. Dalyviai sutarė, kad tvarų žaliąjį perėjimą abiem lygiais galima pasiekti tik antrojo „Lietuva 2050“ scenarijaus – t.y. konsoliduotos demokratijos ir švietimo proveržio – atveju. Taigi, siekis realizuoti žaliajo perėjimo potencialą yra neatsiejamas nuo poreikio stiprinti demokratinį pasaulį bei jo vienybę užtikrinti aukštą visuomenės sąmoningumo, žinių ir kompetencijų lygį.

Dalyviai sutarė, jog geopolitinių lūžių ir klimato krizės sąveika, išryškėjusi Rusijos karo prieš Ukrainą metu, sudaro tinkamas sąlygas ir plėtoti bendrą Vakarų demokratijų politiką, ir tinkamai šviesti savo visuomenes. Vienas dalyvis pabrėžė, jog nors karas šiek tiek sutrikdė ES žaliają darbotvarkę (nes trumpuoju laikotarpiu reikėjo rasti greitas alternatyvas rusiškos energijos importui), jau vidutiniu laikotarpiu tai bus kompensuota, nes ES valstybės narės atsisieja nuo Rusijos energijos išteklių orientuodamosi į didesnę atsinaujinančių energijos išteklių naudojimą ir aukštesnę energijos efektyvumą. Būsima Ukrainos atstatymo programa, kur pagrindinį vaidmenį greičiausiai vaidins ES, taip pat turėtų būti įgyvendinama žaliosios darbotvarkės pagrindais: viešoji infrastruktūra ir pastatai bus statomi vadovaujantis naujausiais aplinkosaugos standartais, inkorporuojant, pvz., ES *New Bauhaus* principus. Kartu Rusijos agresijos užaštrinta globali energijos kainų krizė sukuria tiesioginį ekonominį interesą mažinti priklausomybę nuo neatsinaujinančių energijos šaltinių – tiek valstybėms, tiek gyventojams. (Viena dalyvė pastebėjo, jog Rusijos atakos laikas buvo pasirinktas sąmoningai, Maskvai įvertinus platesnę ES valstybių narių energetinę situaciją). Atsižvelgiant į šios krizės patirtį, dalyvių teigimu, švietimas klimato kaitos klausimu ateityje turėtų išryškinti ir jos poveikį individualaus ir nacionalinio saugumo situacijai. Nors dalyviai pripažino, kad klimato politikos saugumizacija galėtų būti teorinė grėsmė, neigiamo saugumizacijos poveikio rizika galėtų būti nesunkiai suvaldoma plėtojant stiprų vertybinį švietimą. Kalbėdami apie

visuomenės vertybinį ugdymą dalyviai taip pat atkreipė dėmesį į įvairias vis labiau populiarėjančias tvaraus, žalio ir lokalaus gyvenimo būdo praktikas.

Dalyviai nemažai dėmesio skyrė Afrikai, kaip itin svarbiam veiksniai mąstant apie ES klimato kaitos darbotvarkę ateityje. Dalyviai sutarė, jog Afrika ateityje gali būti ir didžiulių galimybių, ir reikšmingų grėsmių ES vieta. Pvz., saulės baterijų plėtra Sacharos dykumos teritorijoje galėtų būti vienas sprendimų siekiant aprūpinti Europą atsinaujinančia energija: tačiau tam reiktų užtikrinti sklandų bendradarbiavimą su Šiaurės Afrikos šalimis, saulės baterijų parkų saugumą ir importuojamos energijos tiekimo ir kaupimo infrastruktūrą. Kita vertus, tinkamai nesuvaldžius klimato krizės, Afrika gali tapti destabilizuojančių klimato migrantų srautų į Europą šaltiniu. Nors Europa turėtų stengtis apskritai išvengti klimato migracijos krizės galimybes, dalyviai sutarė, jog būtina pasirengti įvairiems scenarijams ir plėtoti valstybės ir visuomenės pajėgumus valdyti tokią krizę.

Galiausiai Afrika taip pat figūravo platesnėje diskusijoje apie apsirūpinimą žaliajam perėjimui būtinais gamtos ištekliais. Dalyviai pažymėjo, jog nemažai šių išteklių randama Kinijoje arba Afrikoje, kur pastaraisiais dešimtmečiais itin išaugo Pekino įtaka. Nors dalyviai pabrėžė, kad potencialią naujų ekonominių priklausomybių riziką galima sumažinti skatinant technologines inovacijas (pvz., plėtojant sintetines medžiagas ar tobulinant baterijų technologijas), būtina mąstyti ir apie tai, kaip ES gali užsitikrinti žaliųjų technologijų plėtrai reikalingų išteklių (pvz., kobalto) tiekimą ir išvengti rizikingos priklausomybės nuo naujo tiekėjo (Kinijos). Šiame kontekste dalyviai pabrėžė, jog ES išorinė klimato darbotvarkė turi būti aktyvi ir daugialypė: būtina aktyviai plėtoti santykius su globalių Pietų valstybėmis, padėti joms siekti klimato tikslų (pvz., keliant standartus) ir labiau atsižvelgti į jų poreikius (pvz., tikėtina, kad plėtojant santykius su globalių Pietų šalimis vis aktualesnis darysis žalos atlyginimo klausimas). Dalyviai pažymėjo, jog vienas tinkamas žingsnis šia kryptimi yra naujoji ES „Globalių tiltų“ iniciatyva, kuri leis ES remti ir vystyti infrastruktūros plėtros projektus besivystančiame pasaulyje, kur didelė tokių projektų paklausa ir iki šiol šioje srityje dominavo Kinija. Dalyviai pažymėjo, jog Lietuvai svarbu tinkamai pasirengti įsitraukti į šią programą – žaliasis perėjimas Lietuvai būtų galimybė plėtoti pozityvią išorinės politikos, kuri dažnai pasižymi negatyvia orientacija, darbotvarkę

Dalyviai taip pat diskutavo ir apie platesnę globalių vertės grandinių valdymo problemą. Konstatuodami, jog ES yra itin priklausoma nuo išorės tiekėjų įvairiose strateginėse srityse, dalyviai sutiko, kad Lietuvai itin svarbu užtikrinti atsparumą ES lygiu ir plėtoti vadinamąją „atvirą strateginę autonomiją“. Lietuvos pastangos plėtoti santykius su Taivanu šiuo atveju dalyvių buvo minimos kaip sėkmingas pavyzdys. Tačiau dalyviai kartu pabrėžė ir riziką, jog ES gali nesugebėti išlaikyti vienybės, atskiroms valstybėms narėms siekiant ir toliau aktyviai prekiauti su didžiosiomis prekybos partnerėmis, tokiomis kaip Kinija. Galiausiai dalyviai sutarė, kad dabartinis ES ryštas diversifikuoti ir sutrumpinti vertės grandines yra tvarus (taip leidžia manyti ir tokios iniciatyvos kaip 2018–2019 m. pradėti „bendram Europos interesui svarbūs projektai“, pvz., baterijų technologijų plėtra ar naujasis Pasienio anglies dvideginio kontrolės

mechanizmas). Kadangi tokia tendencija gali sukurti nišą Lietuvos verslams, dalyviai sutarė, jog ji turėtų būti palaikoma. Kartu dalyviai pabrėžė, jog Lietuva gali pasinaudoti savo mažumu ir atvirumu kaip stiprybėmis, plėtodama skaitmeninių ir žaliųjų inovacijų ekosistemas, ir taip patraukti viso pasaulio investuotojų dėmesio.

Apibendrinimą parengė:
Justinas Mickus
Politikos analitikas
Vyriausybės strateginės analizės centras
El. p. pasiteiravimui info@strata.gov.lt

PRIEDAS: ekspertų pranešimai

VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto lektoriaus Dr. Marijuš Antonovič pranešimas

Savo pranešimą Dr. Antonovič pradėjo apžvelgdamas kovo mėnesį vykusią „Lietuva 2050“ scenarijų kūrimo (žvalgomųjų) dirbtuvių metu suformuotus hipotetinius Lietuvos raidos scenarijus. Visų pirma pranešėjas pažymėjo, kad dirbtuvių dalyviai vienbalsiai sutarė, kad dabartinė Lietuvos padėtis yra arčiausia trečiojo hipotetinio scenarijaus – t.y. Lietuvoje egzistuoja konsoliduota demokratija, bet juntama švietimo stagnacija. Kartu dirbtuvių dalyviai sutarė, kad Lietuva turėtų orientuotis į antrąjį – t.y. konsoliduotos demokratijos ir pažangaus švietimo – scenarijų. Taigi, kaip pastebėjo Dr. Antonovič, iki norimo scenarijaus Lietuvai trūksta švietimo proveržio.

Šios įžvalgos pagrindu Dr. Antonovič iškėlė klausimą, ar ir kodėl būtent mūsų užsienio ir saugumo politikai reikia kokybiško švietimo? Žinoma, švietimas negali išspręsti visų visuomenės klausimų ir tuo labiau negali tarnauti geopolitikai. Bet, kaip pabrėžė pranešėjas, mes galime kalbėti apie teigiamus gero švietimo šalutinius poveikius, kurie gali būti naudingi ir Lietuvos užsienio bei saugumo politikai.

Siekdamas apibendrinti ligšiolinių „Lietuva 2050“ dirbtuvių dalyvių mintis apie gero švietimo poveikį užsienio ir saugumo politikos srityje, Dr. Antonovič pasiūlė reformuluoti gerai pažįstamą teiginį, jog „Lietuva yra maža valstybė“ kaip „Lietuvai būdinga išteklių stoka“. Pranešėjas pirmiausia išskyrė žmonių ir ypač profesionalų stoką. Pasak jo, dirbtuvėse išryškėjo mintis, kad Lietuva dažnai veikia tam tikru „šoko terapijos“ principu – t.y. reaguodama į sukrėtimus. Tai susiję ir su socialinio kapitalo stoka, negebėjimu susitarti. Abi šios tendencijos apsunkina Lietuvos galimybes veikti ilguoju laikotarpiu. Kokybinis švietimo proveržis šiuo atžvilgiu padėtų padidinti Lietuvoje esančio socialinio kapitalo kiekį ir pagerinti jo kokybę, atitinkamai įgalindamas valstybę siekti ilgalaikės, nuoseklios ir proaktyvios tarptautinės politikos. Antra sritis, kurioje dalyviai išskyrė švietimo ir ypač mokslo svarbą, yra valstybės atsparumas. Dr. Antonovič pažymėjo, kad dalyviai itin daug dėmesio skyrė Lietuvos ekonomikos atsparumo tiekimo (vertės) grandinių saugumizavimui ir Lietuvos visuomenės atsparumo dezinformacijai klausimams. Geresnė švietimo ir mokslo kokybė šiuo atžvilgiu gali padėti geriau numatyti ir pasverti galimas rizikas ir joms pasiruošti. Pranešėjas taip pat pabrėžė, kad atsparumo, gebėjimo susitelkti ir veikti ilguoju laikotarpiu klausimai yra itin aktualūs ir mąstant apie santykių su Rusija – kurios, kaip ir visų autoritarinių režimų, raidą ir elgesį prognozuoti labai sunku.

Trečia ir paskutinė sritis yra neseniai atsiradusios ar šiuo metu kylančios naujos politinės darbotvarkės: pvz., žaliųjų ar skaitmenizacijos darbotvarkės. Pasak Dr. Antonovič, dirbtuvių dalyviai pabrėžė, kad žinių, kompetencijų ir įgūdžių šiais klausimais trūkumas lemia tai, kad šiais klausimais Lietuva dažnai negali konstruktyviai prisidėti prie jos partnerių darbo šiose srityse ir dažnai yra sprendimų prašytoja ar gavėja. O Lietuva, kaip pastebėjo ir daug dalyvių, turi gana geras starto pozicijas energetikos transformacijos

klausimu ir galėtų būti viena pirmųjų Europoje, įgyvendinančių žaliąjį perėjimą šioje srityje, ir tai leistų valstybei lengviau laviruoti sudėtingoje diplomatinėje erdvėje ateityje (ką matome ir dabar, Europos pastangų atsieti nuo Rusijos energijos importo kontekste). Švietimo proveržis tik dar labiau sustiprintų Lietuvos galimybes realizuoti savo potencialą ir aktyviai formuoti tarptautinę politiką naujųjų darbotvarkių sąlygomis.

Dr. Antonovičiaus nuomone, apie kitus du scenarijus galima kalbėti kaip apie tam tikrus nukrypimus, jei siekiant norimo scenarijaus įvyktų nenumatytų ir neigiamų poslinkių. Pirmojo scenarijaus atveju Lietuva galėtų prarasti konsoliduotą demokratiją net ir pasiekusi švietimo proveržį. Kalbant apie iššūkius demokratijai, pasak pranešėjo, dažnai minima poliarizacijos, negebėjimo priimti sprendimų, gyvenimo nuo rinkimų iki rinkimų problemos. Vis dėlto Dr. Antonovič atkreipė dėmesį ir į kitą problemą, itin išryškėjusią per pandemiją metu ir pastebimą Rusijai pradėjus karą Ukrainoje. Konkrečiai, konfrontuodamos šiuos iššūkius visuomenės vienu metu jaučia ir vis didesnį ekspertizės bei specializuotų žinių poreikį, ir vis didesnį demokratinio mandato poreikį. Ši visuomenės lūkesčių sankirta reikalauja naujų sprendimų – vienas jų galėtų būti didesnis savivaldos įgalinimas – ir verčia rimtai analizuoti daugialypį švietimo ir demokratijos santykį.

Pranešėjas taip pat atkreipė dėmesį į dalyvių plačiai aptartą įtampą tarp demokratijų ir autoritarinių režimų. Nors Dr. Antonovič pripažino, kad šiandien tarptautinėje politikoje egzistuoja daug klausimų, kur demokratinių valstybių koalicija susiduria su autoritariniu priešininku ar konkurentu, jis pabrėžė, kad deklaruoti palaikymą demokratijoms ir oponavimą autokratijoms būtų per paprasta. Cituodamas Dr. Henry Kissinger, pranešėjas paklausė, ar oponuodamos autokratiniais režimams Vakarų demokratijos turėtų siekti režimo kaitos? Dr. Antonovič taip pat atkreipė dėmesį į demokratinis režimus, kurie nėra Vakarų politinės bendruomenės dalis, norėtų prie jo priartėti, bet susiduria su įvairiais vidaus politikos regioniniais iššūkiais (kaip, pvz., Armėnija). Kartu pranešėjas pažymėjo, kad iššūkių demokratijai yra ir Vakarų aljanso viduje – pvz., Vengrijos „neliberalios demokratijos“ ir Turkijos atvejai. Tai iš tiesų kelia klausimą, kaip Vakarų demokratijų bendruomenė funkcionuos ateityje. Pvz., ar būsime pasmerkti nuolat stebėti demokratinių ir neliberalių jėgų konkuravimą mūsų partnerių nacionalinių rinkimų metu, „stovėti ant pirštų galų“ laukdami to, ar rinkimuose triumfuos koks nors populistinis lyderis, ir svarstyti, kas laukia tokiu atveju.

Šį klausimą Dr. Antonovič susiejo su kita – Europos Sąjungos (Unijos) ateities – tema. Pasak pranešėjo, visi žvalgomųjų dirbtuvių dalyviai sutarė, kad gyvybinga ES yra būtina norimo (konsoliduotos demokratijos ir švietimo proveržio) scenarijaus sąlyga. Vis dėlto Dr. Antonovič atkreipė dėmesį į tai, kad toks mąstymas nedetalizuoja, kokia būtų lietuviška ES ateities vizija. Pasak jo, tokios vizijos trūkumą taip pat galima sieti su švietimo problema: nors Lietuvoje dažnai svarstoma, ar mums naudingesnė būtų „vokietiška“, ar „prancūziška“ ES vizija, diskusijų apie mūsų pačių viziją ir apie tai, ką galime pasiūlyti Europai, mums kol kas trūksta.

Kitas galimas nuokrypis – Lietuva gali prarasti ir demokratiją, ir švietimą. Pasak Dr. Antonovičiaus, tokiu atveju Lietuvoje greičiausiai įsigalėtų Vengrijos tipo neliberali demokratija, kurioje vyrėtų daugumos diktatas – net jeigu ir toliau būtų laisvi rinkimai. Toks režimas greičiausiai balansuotų tarp kelių skirtingų ekonominių blokų ir vestų prie tam tikros oligarchinės sistemos susikūrimo.

PRANEŠĖJŲ DISKUSIJA

Lietuvos nepriklausomybės akto signataras Albinas Januška

Nesu labai didelis strategijų optimistas – žinant, kad niekas negali prisiimti Dievo vaidmens ir numatyti ateities, reikia save įtikinti, kad tokie pratimai turi prasmę. Taip pat galima pastebėti, kad strategijos ir scenarijai kažkiek prieštarauja demokratijai, nes valstybei, kuri efektyviai kuria strategijas ir turi stiprią strateginę discipliną, iš esmės nereikia politikų ir politinės lyderystės – tarsi kokia įmonė, ji tiesiog seka savo strategiją, pakoreguodama ją, kai to reikalauja pasikeitusios aplinkybės. Vis dėlto pats strategijų ir scenarijų formavimo procesas yra svarbus. Galima sakyti, kad istorija neturi jokių pamokų dabarčiai, tačiau istorijos žinojimas mus praturtina ir leidžia mums pasiimti kažką svarbaus galvojant apie dabartį ir ateitį. Mąstymas apie ateitį ir scenarijus šiuo atžvilgiu taip pat yra būdas, kaip pasisemti išminties dabarčiai.

Būtų neteisinga, jeigu diskusijos apie galimus mūsų ateities scenarijus nepradėtume nuo mąstymo apie Rusijos karą Ukrainoje, kurio eiga jau per kitus kelis mėnesius ar metus tiesiogiai veiks mūsų valstybės raidą iki 2050 metų. Šiandien galima pabandyti aptarti kelis alternatyvius naratyvus ir pažymėti problemas ir iššūkius, su kuriais gali susidurti Lietuva.

Pirmas akivaizdus iššūkis Vakarams kolektyvine prasme yra suprasti, kas yra „mūsų pergalė“. Šiandien egzistuoja keli skirtingi pergalės įsivaizdavimai ir, nors mes dėkojame Putinui, esą jis suvienijo Vakarus, vienybės, kurios mes tikrai norėtume, vis dar trūksta. Ar pergalė yra taika, kaip ją supranta Emmanuel Macron, Olaf Scholz ar Mario Draghi – t.y. pasiekti taiką bet kokia kaina? Ar pergalė yra Ukrainos teritorijos ribų, buvusių vasario 24 d., atkūrimas, Krymo susigrąžinimas, o gal – Maskvos režimo pasikeitimas? Matome visą spektrą nuomonių, o Lietuvos užsienio reikalų ministras neseniai suformulavo pačią radikaliausią – t.y. kad be režimo pasikeitimo galvoti apie kažkokią Europos ateitį yra sudėtinga. Kitas stiprus naratyvas, kurį itin remia E. Macron ir, regis, Vokietijos kancleris bei Italijos premjeras – taika yra brangesnė už viską. Žinoma, didžiųjų ES valstybių narių situaciją ir požiūrį galima suprasti: kiekvienas karo mėnuo, vien Ukrainos išlaikymas – be ginklų tiekimo – ES ir Vakarams kainuos apie 5 mlrd. JAV dolerių, o gal ir daugiau, iki 100 mlrd. per metus. Tad kuo ilgesnis karas, tuo gilesnė krizė ES – kuri taip pat turės spręsti ir tokias problemas kaip dėl karo galimą duonos stygių ir badą kitose pasaulio šalyse. Tad ir viena, ir kita pozicija šiandien yra „ant stalo“, bet vieno atsakymo dar nėra.

Galima teigti, jog iš mūsų perspektyvos tai, ką siūlo Prancūzija, yra tam tikra „appeasement“ politika. Atrodo, kad vėl artėjame prie to, ką mes įsivaizduojame kaip tam tikrą „išdavystę“, ir, jeigu klausimai dėl Ukrainos teritorijos ir Maskvos režimo nebus galutinai išspręsti, tai, ką vadiname „nauja Europos saugumo architektūra“ tebus fikcija. O naujoji Europos saugumo architektūra pirmiausia reiškia saugumo nedalomumą. Su šia „saugumo iki Vladivostoko“ koncepcija mes gyvenome jau ilgai, ir šiandien tiek Vokietija, tiek Prancūzija vis dar mano, kad Europos ateities saugumas be Rusijos neįmanomas. Manau, jog tai yra konceptualus prieštaravimas toms galimybėms, kurias šiandien atveria karas ir pergalė tame

kare – t.y. apsieiti Europoje be Rusijos ir be saugumo nedalomumo koncepcijos, kuri tarsi įpareigoja mus užtikrinti, kad Kremliaus režimas jaustųsi saugus nuo mūsų tariamo užpuolimo ir kad Europa turi saugotis, kad mes neužpultume Rusijos. Vienintelis logiškas sprendimas čia būtų momentinė NATO plėtra – priėmus į Aliansą Švediją ir Suomiją, priimti ir Ukrainą ir Gruziją ir užbaigti visas kalbas apie svarbų Rusijos vaidmenį Europoje. Deja, kaip matome, dalis ES valstybių nėra tam pasirengusios, ir svarbiausia čia turbūt Prancūzija, kuri šiandien yra viena ryškiausių Europos lyderių. Ir galbūt būtent Paryžiaus bandymas laviruoti tarp Vašingtono ir Maskvos, o, tiksliau, siekis išlaikyti Rusiją Europoje tam, kad Europoje nebūtų tiek daug JAV, ir yra tas pagrindinis kliuvinys pastangoms sukurti „dalomą“ Europos saugumą, t.y. saugumą, kai Europa kartu su JAV pati pasirūpina savo saugumu. Žinoma, čia Europos saugumas yra neatsiejamas nuo glaudžios vienybės su JAV. Kaip klostysis šios alternatyvos, smarkiai priklauso ir nuo to, kokie bus kiti 25 Lietuvos saugumo metai.

Kalbant apie kitą temą, plačiai aptartą sudarant scenarijus – t.y. augančią demokratijų ir autokratijų priešpriešą – man (deja) neatrodo, kad galima tokia demokratijų vienybė, kad jos galėtų kovoti su autokratijomis. Labiau tikėtina ne demokratijų konsolidacija, kuri neatrodo realistiška, o gana chaotiškas demokratijų judėjimas, kuris iš principo negali išspręsti tam tikrų klausimų – pvz., Indijos ar kitų valstybių, kurios yra priklausomos nuo autokratijų ir siekia su jomis bendradarbiauti. Tiesa, vienas Joe Biden – ir, beje, Lietuvos – svarbiausių tikslų buvo suvienyti pasaulio demokratijas. Gaila, bet atrodo, kad Biden jau pamiršo šitą temą ir, išties, net ir Lietuvoje nebesigirdi kalbų apie pastangas konsoliduoti demokratijas bent jau mūsų regione.

Vis dėlto yra ir kitas pasaulio vienijimosi būdas – vienijimosi apie tarptautinę tvarką ir normas. Galima teoriškai įsivaizduoti, kad čia galime suvienyti visą pasaulį prieš Rusiją, kuri nesilaiko tarptautinių normų ir taisyklių – kuriai jėga, galia ir chaoso kūrimas yra pagrindiniai principai. Šiuo atveju net ir Kinija galėtų būti mūsų pusėje, nes ji suinteresuota tarptautinės tvarkos egzistavimu. Vis dėlto čia iškyla kita priešprieša: JAV integruotoje ir tvarkos besilaikančioje tarptautinėje sistemoje praranda savo, kaip didžiausios galios, statusą ir prasmę ir savo galia tampa panaši į kitas valstybes. O tai, savo ruožtu, leidžia autokratijoms savo viduje elgtis kaip jos nori. Todėl tarptautinė tvarka, kaip idealas, irgi sunkiai įsivaizduojama – nebent galime įsivaizduoti scenarijų, kur demokratijų vienybė ir tarptautinė tvarka svarbios drauge. Tačiau tam reikėtų naujų tarptautinių institucijų, nes Jungtinės Tautos netinkamos tokiai užduočiai – jų reformuoti neįmanoma, jas reikėtų iš esmės perkurti.

Lietuvai, be Ukrainos, labai svarbus ir Baltarusijos klausimas. Jeigu mes nepasinaudosime šia proga – dabar tam turime metus ar kelis – kai Putinas nepajėgs išlaikyti Lukašenkos režimo, jeigu Vakarai (ir ES, ir Amerika) nesugebės atplėšti Baltarusijos nuo Rusijos įtakos, jeigu būsimas – kad ir koks jis būtų – taikos Ukrainoje susitarimas paliks Minską Maskvos pusėje, mes nebūsime pasiekę vieno didžiausių savo tikslų. Šis tikslas – kad Putinas būtų nubaustas ne vien pralaimėjimu Ukrainoje, bet ir Baltarusijos praradimu.

Jeigu Lietuvos valdžia ir diplomatinė tarnyba aktyviai nekels šito klausimo veikdami su partnerių koalicijomis, mes neturėsime savo pergalės.

Galiausiai, kalbant apie Lietuvos vidaus politikos ir užsienio politikos sąsajas. Mes matėme pastangas pakeisti situaciją, kai sprendimai Lietuvoje ir Europoje priimami mažiausio kompromiso principu, t.y. pagal žemiausią bendrą vardiklį. Lietuvoje dažnai matoma, kad į mums svarbias šalis ar tarptautines institucijas siunčiami ne geriausi ambasadoriai, o tie, dėl kurių pavyksta susitarti skirtingoms valstybės institucijoms. Deja, ši problema yra užprogramuota Konstitucijoje, kurioje nurodoma, kad svarbiausius užsienio politikos klausimus kartu sprendžia Prezidentas ir Vyriausybė. Šiandien nėra aišku, ką reiškia „svarbiausi“, „kartu“, „sprendžia“. Gaila, bet bandymai išspręsti šią politiką numesti į šalį – tačiau ateityje reikės priimti sprendimus dėl įstatyminės, jeigu ne konstitucinės, reformos, kuri sureguliuotų šiuos klausimus ir padarytų Lietuvos užsienio politiką daug efektyvesnę. Žinoma, ši problema neapsiriboja vien užsienio politika: dėl Konstitucijoje sukurto balanso tarp valstybės institucijų politiniai sprendimai dažnai priimami pagal žemiausią bendrą vardiklį. Nors tai apsaugo mus nuo autokratinų tendencijų, tai, kaip šiandien veikia mūsų daugiapartinė sistema, neleidžia imtis reikiamos lyderystės ir kenkia valstybės politikos efektyvumui.

VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto direktorė dr. Margarita Šešelgytė

Pranešime aptariamos trys temos: (1) ateities prognostiką, (2) Lietuvos, kaip mažos valstybės, veikimą tarptautinėje sistemoje ir (2) strategiją ir universiteto vaidmenį ją formuojant.

Sudėtinga įsivaizduoti, koks pasaulis bus 2050 m. – įvairių modernių technologijų, tokių kaip dirbtinis intelektas, klonavimas, genetiniai pakeitimai, raida bei kitos šiandien regimos tendencijos juda eksponentiškai. Per pandemiją pamatėme, kaip greitas persikėlimas į nuotolinį darbą ir virtualią erdvę ir kiti pokyčiai sukūrė visiškai naujus fenomenus, į kuriuos dabar turime reaguoti ir kuriems nebuvome pasirengę. Trūkinėjant tarptautinėms vertės grandinėms, pamatėme, kad ilgalaikės mūsų mąstymo prielaidos, kad didėjanti tarptautinė priklausomybė yra siekiamybė, nes ji ne vien didina mūsų įmonių pelnus, bet ir mažina konflikto tarp tarpusavy priklausomų valstybių tikimybę, nėra visai tinkamos, nes tarpusavy priklausomybė taip pat gali būti ir „suginklinkta“, ir naudojama prieš mūsų saugumą. Kartu atsiranda naujos politinės erdvės, pirmiausia kibernetinė erdvė, kuri iš esmės veikia visiškai kitais principais, kur šiandien galiojantys socialiniai kontraktai tarp valstybių ir visuomenių nėra tinkami, nes valstybės joje negali užtikrinti piliečių saugumo, nes joje nėra sienų ir vyksta visiškai kitokie procesai.

Taigi, 2050 m. pasaulis gali atrodyti visiškai kitaip, didžiosios valstybės greičiausiai bus kitokios, o greta valstybių didelį vaidmenį priimant sprendimus vaidins ir kiti, nauji, dariniai. Atitinkamai, nors ilgalaikio prognozavimo tikrai reikia – pvz., ginkluotės planavimo klausimais – ir nemažai valstybių reguliariai atlieka tokius pratimus, matydami gausybę ateitį lemiančių kintamųjų ir suprasdami, kad ilgalaikės tendencijos plėtojasi nelinejiniu būdu, mes turime suvokti savo galimybių nubrėžti 2050 m. strategiją ribas.

Antras refleksijai svarbus faktas yra tai, jog mes esame maža valstybė Europos mastu, o visos Europos Sąjungos valstybės yra mažos valstybės pasaulio mastu. Tai pirmiausia reiškia, kad mes turime ribotus išteklius ir galimybes veikti, esame itin priklausomi nuo tarptautinės sistemos ir jos turbulencijų bei pokyčių. Dabartinė tarptautinė tvarka Lietuvai suteikia neįtikėtinai daug galios, palyginti su kitais mūsų istorijos laikotarpiais: narystė ES ir NATO mums suteikia didelę galią šnekėti. Ar tos galios išliks 2050 m.? Nebūtina – tarp keturių jau parengtų scenarijų matome įvairių variantų, o įvairių ateities scenarijų gali būti ir daugiau.

Tačiau reikia tikėtis geriausio ir galime pasvarstyti, kur ir kuo mažosios valstybės statusas turi privalumų. Jos yra lankstesnės, į jas dažnai žiūrima kaip į neutralias, o išteklių stoką jos gali kompensuoti aktyviaą užsienio politika. Aktyvumas čia yra reikšmingas išteklius: kuo labiau valstybė matoma, tuo daugiau į ją reikia kreipti dėmesio, jos klausyti. Tačiau aktyvumas savaime nieko nereiškia: reikia turėti ir gerą idėją, plėtoti gerą *brand'ą*, kuris sukurtų vadinamą švelniąją galią. Žinoma, reikia turėti galvoje, kad sistema keičiasi ir mažoms valstybėms – kurios, kad ir ką kalbėtume, dažnai veikia *ad hoc* būdu – būtina pagauti *Zeitgeist'ą*, t.y., suprasti tai, kas iš tiesų reikalinga ir pasiūlyti atitinkamas inovatyvias idėjas šiems poreikiams atliepti. Čia galime pažvelgti į Estiją, kuri puikiai pasinaudojo savo traumine Rusijos 2007 m. kibernetinių atakų, kurios visiškai paralyžiavo Estijos valstybę, patirtimi, kad susikoncentruotų į skaitmeninės valdysenos ir kibernetinio saugumo plėtrą, pritrauktų reikiamų investicijų ir išvystytų pasaulyje puikiai atpažįstamą „e-Estonia“ *brand'ą*.

Manau, jog Lietuvai taip pat reikia panašiai paveikaus *brand'o*. Manau, kad vertybinė politika gali būti vienas jų, ir nebūtina blogas. Ukrainoje vyktant karui labai aiškiai matomos tam tikros skirtys – „moralė-galia“, „demokratija-autokratija“ – ir šiuo metu Lietuvai itin svarbu būti teisingoje pusėje ir burti kitus, taip didinant savo galią. Manau, būtent čia ir yra kryptis, į kurią mums verta investuoti, net jeigu vertybinės politikos idėją dar galima išgryninti, konkretizuoti jos turinį. Mus įgalinantis veiksnys čia yra ilgalaikiai ryšiai su Rytų Europos valstybėmis ir, ypač, geri ryšiai su ukrainiečiais, kurie patys sako norintys matyti Lietuvą tarp pagrindinių valstybių, kurios padės atstatyti Ukrainą po karo. Mes turėtume burti koalicijas su kitomis panašiai mąstančiomis šalimis, taip pat ir dėl Europos ateities vizijos, apie kurią galėtume diskutuoti plačiau, sakydami, ko norime mes, o ne reaguodami į tai, ką siūlo prancūzai ar vokiečiai.

Trečia, strategijos dėmuo. Tai, ką aptariau iki šiol – riboti ištekliai ir galimybės – verčia nuolat vertinti mūsų prioritetus ir atlikti užsienio politikos auditą. Žinoma, tai negali būti matematinė užduotis – „nulis ir vienas“ tinka programavimui, bet ne užsienio politikos efektyvumui suprasti. Tačiau turėti tikslą, *brand'ą*, žinojimą, kaip ten nueiti, ir susiskaičiuoti tam reikalingus išteklius yra labai svarbu. Taip pat būtina tinkamai įvertinti ir galimas mūsų veiklų rizikas – neiti „nuogam į dilgeles“. Svarbi sėkmės sąlyga, ypač pradedant inovatyvias ir išteklių reikalingas iniciatyvas, kurios gali būti kontraversiškos, yra ir sutarimas tarp įvairių visuomenės grupių. Mokydamiesi iš tokių gerųjų pavyzdžių kaip Švedija, Lietuvoje mes taip pat galėtume įgyvendinti reguliarių konsultacijų su įvairiomis visuomenės grupėmis praktiką – diskusijos, kur einame užsienio

politikoje, galėtų vykti ne tik su akademikais, bet ir verslo atstovais bei paprastais žmonėmis iš skirtingų Lietuvos regionų. Tai turėtų būti nuolatinis procesas.

Galiausiai švietimas – kokio tipo žmogus sugebėtų formuluoti strategijas, ieškoti naujų idėjų ir t.t.? Juk pasaulis greitai keičiasi, ir mums nereikia labai išmanių užsienio politikos ekspertų – žinoma, mes privalome turėti tam tikrų žinių ir gebėti pasiremti turimomis žiniomis. Bet mums itin svarbu turėti kūrybiškų ir nebijančių imtis lyderystės žmonių. Deja, bet mūsų valstybės tarnyboje kol kas tokia tvarka, kuri lyderystės neskatina ir kartais netgi baudžia už ją – o tai nepaprastai žalinga mažai valstybei. Todėl mums, kaip institutui, yra labai svarbu užauginti žmones, kurie turėtų storą odą, būtų stipriai parengti, ir galėtų eiti į valstybės tarnybą – ir ne vien, nes ateityje skirtingos valstybės gyvenimo sritys bus vis labiau persipynusios – ir imtųsi lyderystės, keltų idėjas ir nebijotų jų įgyvendinti.

Europos Parlamento narys, buvęs Lietuvos ministras pirmininkas Andrius Kubilius

Principiniai dalykai, kurių Lietuva neturi užmiršti galvodama apie 2050 metus. Pirma, tai bus trisdešimt metų nuo dabar. Rengiant strategiją „Lietuva 2030“ maždaug prieš dešimt metų, vienas procesą konsultavęs danų ateities įžvalgų ekspertas patarė trisdešimtmetės strategijos formavimą pradėti nuo vieno besąlyginio principo – kad po trisdešimt metų bent jau technologijos gali būti visiškai kitokios. O galima technologinė raida iš esmės nulemia ir daugybę kitų pokyčių, tad galvojant apie tokią tolimą ateitį tiesiog negalima prisirišti prie dabarties, prie savo dabartinio žinojimo. Nors mano minimas ekspertas daugiausia kalbėjo būtent apie technologijas, manau, jog tą patį galima pasakyti net ir apie geopolitiką.

Kaip kintančios technologijos gali pakeisti vieną mūsų plačiai aptarinėjamą temą – demokratijos raidą? Aš nenustojau kartoti, kad mes skiriame nepakankamai dėmesio tam tikroms demokratinės raidos tektoninėms tendencijoms, kurios pastebimos ne vien konkrečių režimų kontekste, bet ir pačioje demokratijos esmėje. Mums laikas suprasti, kad demokratija, kuria džiaugiamės ir prie kurios taisyklių – t.y. rinkimų, konkurencijos, žodžio laisvės – esame pripratę, yra industrinės visuomenės produktas, susikūręs XVIII a. antrojoje pusėje – XIX a., kartu su masine gamyba bei proletariato ir *bourgeois* kapitalo savininkų santykių raida. Būtent šie veiksniai lėmė ir mums pažįstamų ideologijų atsiradimą, jų pagrindu sukurtų partijų atsiradimą ir konkurenciją ir t.t.

O su naujų technologijų atsiradimu ir sparčia raida – nors, žinoma, čia platesnė tema – galima sakyti, kad mes judame prie to, ką galima vadinti postindustrine visuomene. O tai leidžia pasvarstyti, kuo būtent postindustrinės visuomenės demokratija skirsis nuo industrinės visuomenės demokratijos. Mano akimis, naujojoje visuomenėje liks žymiai mažiau industrinei visuomenei būdingo kolektyvizmo: t.y. žmonės bus individualūs, su savo interesais, išsilavinimu, profesija, mąstymu ir t.t. O dėl tokios visuomenės individualizacijos natūraliai gali iškilti iššūkių tam, ką vadiname tradicine demokratija – pirmiausia tradicinėms partijoms ir ideologijoms. Šios tendencijos požymius stebime jau dabar: matome, kad per rinkimus kartais gerokai efektyviau veikia naujos idėjos, partijos ar judėjimai, matome tiesioginės

demokratijos praktikų plėtrą ir t.t. Visa tai vyks natūraliai, tai nebūtinai bus blogai, bet politikai ir visuomenės analitikai privalo turėti tą galvoje ir tam rengtis. Frazė, kad demokratiją reikia kasdien atrasti iš naujo, ateityje gali tapti ypač svarbi.

Antra, turime matyti ir apsvarstyti ir tai, kaip per kitus trisdešimt metų gali keistis pasaulis ir, žinoma, mūsų regionas. Mano akimis, Rusijos karas prieš Ukrainą išties gali pakeisti labai daug ir, aš tikiuosi, kad šie pokyčiai bus į gerąją, o ne blogąją pusę. Kalbant apie galimus pokyčius svarbu aptarti tris dėmenis: Ukrainą, Rusiją ir ES (arba net visas Vakarų pasaulis). Pradedant nuo paskutiniojo galima konstatuoti, kad visa Europa ir ES konkrečiai iš tiesų patiria gilią krizę – pirmąją tokią nuo Antrojo pasaulinio karo. Vis dėlto verta prisiminti, ką dar 1956 m. sakė Jean Monnet: t.y. kad Europos Bendrija (ką dabar vadiname ES) kursis krizių metu ir kad tai, kas bus sukurta krizių metu ir bus Europos Sąjunga. Ir mes jau tą matėme: per finansų krizę kūrėsi bankų sąjungą, per pabėgėlių krizę atsirado Frontex, per pandemiją – *Recovery and Resilience Facility* (Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo priemonė). Dabar galima klausti – kas kursis per šią geopolitinę krizę? Mano manymu, ES turi labai aiškiai įsivardyti savo klaidas, suprasti, ko ji nepadarė, kad išvengtų dabartinės krizės. Mano atsakymas nebus jokia naujiena: Europos Sąjungoje po 2004 m. pasimatė nenoras naudoti didžiausią Bendrijos galią – plėtros ir integracijos darbotvarkę savo kaimynystėje. Tą matėme Vakarų Balkanuose, kur matome visišką plėtros proceso stagnaciją, tą matome Ukrainoje, kuri po 2014 m. buvo palikta pilkojoje zonoje. Manau, kad tai irgi buvo viena iš priežasčių, kodėl Kremlius galbūt susigundė pradėti agresiją.

Antras dėmuo yra pati Rusija, kuri taip pat yra tam tikroje krizinėje būsenoje. Tai postimperinė šalis, atvedusi save iki fašistinio režimo ir tarptautinės agresijos. Todėl, be abejo, labai svarbu, kad Rusija Ukrainoje patirtų stiprų pralaimėjimą – kaip kad Nacistinė Vokietija patyrė po Antrojo pasaulinio karo. Ir tai galbūt gali atverti duris kitokiai Rusijai: aš nesu vienas tų, kurie tiki, esą Rusija yra pasmerkta niekada netapti demokratiškesne šalimi. Žinoma, dar sunku įsivaizduoti, kaip tai vyks, per kokias duobes Rusijai dar reikės pereiti. Tačiau, mano įsitikinimu, mes, kaip Lietuva, turime būti ta šalis, ta politinė bendruomenė, kuri galėtų labai aiškiai formuluoti poziciją – taip pat ir ES lygiu – kad autoritarinė Rusija yra didžiausia grėsmė Europos saugumui ir ilgalaikis saugumas įmanomas tik tuo atveju, jei autoritarizmas Rusijoje keisis į kažką panašaus į demokratiją. Būtent to ir reikia siekti, vardan to ir reikia dirbti.

Trečiasis dėmuo yra pati Ukraina. Mano manymu, ji ne vien gali sėkmingai siekti ES narystės, bet ir tapti tam tikru simboliu, kad į Europą su vis didesne jėga ateina jos rytinė dalis, į ES su vis didesne jėga ateina Centrinės ir Rytų Europos dalis – ko iki šiol, mano akimis, labai stigo. Iš vienos pusės, po 2004 m. senoji Europa vengė atsiverti visiškai integracijai su Centrine Europa – atsiverti savo mąstymu, atsiverti politiškai. Senosios ES narės bandė išlaikyti savo rankose pagrindinius geopolitinius svertus, ir tai buvo jų klaida. O mūsų klaida buvo ta, kad mes su tuo iš esmės ir sutikome, mąstydami, kad tarptautinėje politikoje viską lemia didieji, kad mes esame mažiukai ir ne daug ką galime, kad mūsų vaidmuo yra prisitaikyti prie didžiųjų valstybių. Norėčiau, kad žiūrėdami į 2050 m. daug geriau suvoktume savo vietą ir galimybes. Būdamas

Europos Parlamente vis labiau matau, kad nuostata, esą mes esame maži ir negalime nieko pakeisti, yra labai klaidinga. Jeigu mes turime gerą viziją, gerą idėją, gerą strategiją ir patys jomis tikime, mums nėra sudėtinga burti koalicijas ir tinklus ir siekti, kad mūsų idėjos, bent jau iš dalies, darytų įtaką ir didžiųjų valstybių, tokių kaip Prancūzija ir Vokietija, nuostatoms. Ką aš dabar matau EP – senoji Europa, ištikta šiandieninės geopolitinės krizės, yra gerokai pritolusi, o jeigu bando kalbėti, kartais sugeba pasakyti kažką nelabai racionalaus, pvz., kad reikia gelbėti Putino veidą. Bet iš esmės senoji Europa pradėjo suprasti, kad jos ligšiolinė nuostata, esą santykiuose su Rusija reikia remtis tik dialogu su Putinu, buvo klaidinga ir atvedė į dabartinę krizę, kad jai reikia keistis. O kadangi ji nelabai žino, kaip reikia keistis, mūsų balsas – ir Ukrainos balsas – įgauna vis didesnį svorį. Mes turime to nebijoti ir galvoti apie 2050 m. ir išties jau ir artimesnę perspektyvą (pvz., 2027 m. pirmininkavimą ES Tarybai). Turime aiškiai suvokti, kad mes išties galime daryti įtaką ES geopolitikai ir siekti joje permainų. O pakeliui – 2025 m. – Lietuvai reikia užsibrėžti ambicingą tikslą – gauti Europos Komisijos viceprezidento, atsakingo už ES užsienio ir saugumo politiką, postą, kad savo 2050 m. strategiją galėtume įgyvendinti jau dabar.

VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto profesorė Ainė Ramonaitė

Mąstant, kodėl Rusija nusprendė karą pradėti dabar, sociologinis atsakymas į šį klausimą yra gana aiškus: žiūrint iš Rusijos perspektyvos, tam nebuvo geresnio laiko. Stiprus pojūtis, kad kažkas panašaus gali nutikti, vyravo jau 2021 m. vasaros pabaigoje. Matant, kaip dažnai šiuolaikiniai karai prasideda nuo hibridinės karo stadijos, kurios metu visuomenė yra „parengiama“, suardoma – tam, kad agresoriui būtų lengviau kovoti. Ir mes tuos parengiamuosius darbus aiškiai matėme. Mes žinome, kaip Rusija skatina tam tikras tarsi savaime šiuolaikiniuose Vakaruose vykstančias tendencijas, pvz., poliarizaciją ar populizmą, kad visuomenėse įsiplekštų konfliktai. Maskva tikrai tikėjosi parengti dirvą tam, kad Vakarų visuomenės būtų ne tokios atsparios šiam karui. Aišku, šiandien atrodo, kad viskas nėra taip blogai, kad Europa susivienijo – tačiau rizikos išlieka.

Pratęsdama, tačiau šiek tiek kitaip interpretuodama Andriaus Kubiliaus mintį, sakyčiau, kad gyvename jau net nebe postindustrinės, o postpostindustrinės visuomenės stadijoje, kuriai dar nerandame gero pavadinimo. Išties postindustrinėje visuomenėje gyvename jau apie 30 m.: industrinė modernybė Europoje baigėsi apie aštuntą-devintą praėjusio amžiaus dešimtmetį, iš esmės tolygiai su komunizmo žlugimu mūsų regione, ir po jos buvo pereita prie postindustrinės visuomenės. O dabar prasideda naujas etapas – aš labai aiškiai jaučiu, kad esame ant tam tikro tektoninio lūžio, ir įvairūs ryškiausi pastarųjų metų įvykiai – *Brexit*, *Trumpas* – yra būtent šio didelio lūžio požymiai. Kaip buvo pastebėta anksčiau, stebėdami rinkimus mes kiekvieną kartą bijome, kad nebūtų išrinktas koks populistas ar po jų neatsirastų kokia nors autoritarinė valdžia. Tačiau ką mes darome su ta baime?

Mes nesuprantame giluminių šios problemos priežasčių. Žinoma, šiandienos situaciją lemia tam tikros įtampos, susijusios su postindustrinės visuomenės epocha – nuoskaudos ir skausmingi ekonominiai pokyčiai, kuriuos daliai visuomenės atnešė deindustrializacija ir globalizacija. Tačiau kartu, dabartinės

technologijos labai stipriai keičia įprastą, natūralų žmonių santykį su tikrove. Tą iš dalies atliepia ir mūsų dažnai minimas „posttiesos amžius“ terminas. Šiam virsmui galima rasti tam tikrų pavyzdžių: pereinant nuo fizinių pinigų prie bankų, buvo aišku, kad pinigų laikymas banke reikalauja pasitikėjimo; tokio pasitikėjimo poreikis buvo vienas iš modernybės bruožų. Tačiau šiandien šis poreikis dar labiau suauštrintas: bet koks mūsų santykis su tikrove reikalauja pasitikėjimo, nes šiandien nieko nebegalime patirti tiesmukai, žmonės nebegali kaip senovėje „pačiupinėję“ įsitikinti, kas yra ir kas nėra tiesa. Vadinasi, viskas absoliučiai laikosi ant pasitikėjimo – o pagrindinis klausimas yra, kuo žmogus pasitiki ir kuo nepasitiki.

Lietuvoje mes jau kurį laiką gyvename nepasitikėjimo sindromo sąlygomis – bet pagalvokime apie šį virsmą Vakaruose. Pvz., už Trumpą balsavę amerikiečiai tikrovę po 2020 m. rinkimų mato visiškai kitaip, jie įsitikinę, kad rinkimai suklastoti. Taigi, beveik 40 proc. JAV visuomenės tiki konspiracijos teorijomis. Ir čia svarbu pabrėžti, kad šios konspiracijos teorijos „kraunasi“ viena ant kitos, viena kitą labai gražiai papildo. Pvz., dabar 20-30 proc. amerikiečių tiki įvairiais propagandiniais naratyvais apie karą Ukrainoje – pvz., kad jos teritorijoje JAV vystė biologinį ginklą. Ir tokių apklausos duomenys net nebūtinai atspindi šio reiškinio mastą: sociologinių apklausų problema yra ta, jog mums itin sudėtinga prieiti prie žmonių, kurie labiausiai mumis nepasitiki. Todėl apklausos ir nenumatė. Kad įvyks *Brexitas* ar bus išrinktas Trumpas.

Grįžtant prie šiandienos aktualijų, galima teigti, kad dabartinė Covid-19 situacija parengė puikią dirvą Rusijos karui Ukrainoje. Žmones, kurie yra įsitikinę, kad juos mulkino dėl pandemijos, nesunku įtikinti ir tuo, kad dabar Vakarų vyriausybės jiems meluoja ir dėl karo. Trumpai tariant, nuo tada, kai nepasitikėjimo grūdėlis pasėtas, susidaro puikios sąlygos toliau manipuliuoti žmonėmis. Todėl esminis klausimas šiandien – kaip mes nusigyvenome iki to, kad pusė visuomenės absoliučiai nepasitiki viešuoju naratyvu? Manau, kad tai itin dramatiška situacija ir, jeigu nerasime būdo, kaip ją pataisyti, mūsų 2050 m. gali būti labai distopiški – ypač dėl to, kad tolesnė technologinė raida tik dar labiau ją įtvirtins.

Deja, būčiau skeptiška dėl to, kad čia mums gali padėti švietimas. Švietimas ne(be)veikia taip, kad pasakę vienai visuomenės grupei „jūs mąstote neteisingai, nemąstykit taip, nebalsuokite už populistus“ mes išauklėsime atsakingus piliečius. Galbūt tai veikė tarpukariu, kai nemažai žmonių dar nemokėjo skaityti, kai žmonės priėmė mokslą kaip autoritetą ir mokydamiesi skaityti gaudavo nemažai paprastų bet aktualių patarimų (pvz., kaip laikytis higienos formų), ir tai veikdavo. Dabar žmonės gali nueiti į alternatyvius žiniasklaidos kanalus, susiranda kažkokią informaciją ir manyti, kad žino geriau ir daugiau – ir bandymai jiems aiškinti, kaip mąstyti, bus atmesti. Todėl sprendimas negali būti toks paprastas.

Galima sakyti, kad visuomenės raidoje dideli kriziniai sukrėtimai ir gilios įtampos iš tiesų atnešdavo rimtas inovacijas. Viena ryškiausių mums žinomų įtampų buvo kilusi tarp darbininkų ir kitų klasių ir, tam, kad darbininkai nepradėtų siekti komunistinės revoliucijos, jiems buvo suteikta daugiau teisių, taip pat ir teisė balsuoti. Kitaip sakant, įtampa buvo nuslopinta įtraukimo būdu, bet tam reikėjo rimtų inovacijų. Man atrodo, kad šiandien tradicinės demokratijos formos iš tiesų yra pasenusios ir nebetinka ir mes turime jas permąstyti ir pakeisti iš esmės, vėl ieškoti rimtų inovacijų ir plėtoti visuomenės įtraukimą.

ICONS projekto vyr. mokslininkė prie Merilendo universiteto (JAV) Eglė Murauskaitė

Savo pranešimo pradžioje noriu sureaguoti į kelias kitų prelegentų pastabas, kurios man pasirodė ypač vertos dėmesio. Visų pirma svarbu pažymėti labai teisingą pastebėjimą, kad dabartinio „persitvarkymo“ Europoje ir galių persiskirstymo pasaulyje metu vyksta aktyvi naujų idėjų paieška. Vis dėlto norėčiau patikslinti, kad tai nereiškia, jog dabar atsigręžiama į mažas valstybes, kad, kaip daugeliui Lietuvoje norėtusi, „dabar mūsų klausys“. Manau, kad šiuo metu apskritai ieškoma daug fundamentalesnių naujų pokyčių globaliu mastu ir, jeigu Lietuva sugebėtų siūlyti toliaregiškas ir globalias idėjas – ar tai būtų vertybinė politika, ar kita – ji galėtų užimti tikrai stipresnę lyderystės poziciją būdama tokios stiprios idėjos vėliavnešė. Kitas būdas, kaip stiprinti lyderystę, būtų jungtis prie platesnės mažųjų valstybių koalicijos. Išties, tos Europos vienybės niekada nebuvo per daug ir Lietuvos, istoriškai kalbant, saugumo politika buvo orientuota į transatlantinę partnerystę, žvelgdama į didžiąsias Europos galias kaip antrarūšes galimas partneres, o apie požiūrį į vidutines ir mažesniąsias galias Europoje ir juolab už žemyno ribų, apskritai būtų sunku ką nors pasakyti. Čia, manau, taip pat yra nearti dirvonai kalbant apie idėjinės lyderystės ir naujo bendrabūvio paieškas kitam dešimtmečiui ar daugiau: būtina laikyti pirštą ant pulso ir mąstyti, kokiais idėjiniais klausimais telkiamos valstybių koalicijos.

Kitas dalykas, apie kurį iš dalies užsiminė visi kalbėjusieji, yra tai, jog 2050 m. kai kurių dabartinių mūsų valstybės institucijų gali nebelikti. Aš eičiau dar toliau – iki 2050 m. gali apskritai nebelikti valstybių nacionaliniu pagrindu. Mes neatsižvelgiame į tai, kad valstybės nacionaliniu pagrindu tikrai nėra vienintelis būdas, kaip organizuoti bendruomenių gyvenimą kartu – išties, jis yra pakankamai nesenas ir tikrai nėra iškaltas akmenyje. Kartu mes tikrai nežinome, kokius atsakymus „išgimdys“ šiuo metu pasaulyje stebimos naujų pokyčių paieškos – tiek aukščiausiu tarptautinės politikos lygmeniu, tiek absoliučiai žemiausiu mikroygmeniu (t.y. šeimose, individo savęs ir savo santykio su sistema paieškose). Tie atsakymai tikrai nebūtinai apsiribos mažais pokyčiais: įmanomi didžiuliai sprogimai, o dabartinis nepasitenkinimas ir nepasitikėjimas esama tvarka gali išvirsti į naujų bendruomenių gyvenimo formų paieškas. Tad verta mąstyti apie ambicingesnį požiūrį, kai galvojame apie 2050 m. ateities scenarijus – tiek iš sociopolitinės, tiek iš saugumo perspektyvos.

Galiausiai visiškai sutinku, kad mes negalime traktuoti švietimo gavėjų – mokinių, studentų ar pan. – kaip primityvių individų, kuriuos galime šaukšteliu pamaitinti tuo, kas mums patiems patinka. Lietuvoje, manau, neproporcingai daug dėmesio skiriama istorinių ir nacionalinių niuansų narpliojimui, o tarptautinio konteksto mūsų programose labai trūksta. Manau, kad pokyčiai čia neišvengiami. Kartu čia tikrai nekalbu apie tai, kad vieną dogmatinį požiūrį reikia pakeisti kitu: , būtina ugdyti įgūdžius, kurie padėtų žmonėms kritiškai mąstyti ir plėsti savo suvokimo horizontą.

Dabar galima grįžti prie pagrindinės – tarptautinės saugumo architektūros – temos. Mano nuomone, šiandien judama prie globalios saugumo architektūros organizavimo interesų ir interesų grupių pagrindu, o vietos bipoliškumui, kurį matėme Šaltojo karo metu, lieka vis mažiau. Tačiau noras kalbėti pažįstamomis

Šaltojo karo sąvokomis – pvz., „demokratijos prieš nedemokratijas“ – vis dar galjus. Deja, bet net ir karo Ukrainoje sąlygomis šios takoskyros negalioja: tikrai ne visos Ukrainą palaikančios koalicijos narės „švyti demokratijos spalvomis“. Antra vertus, daugybė labiau nuo konflikto nutolusių šalių apskritai nedalyvauja nei šiame diskurse, nei teikiant paramą – tad kyla klausimas, ką mes galime sakyti apie jų režimų tipą ir draugiškumą. Išties, tarptautiniai santykiai nepasibaigė su šiuo konfliktu – atvirkščiai, jie tebevyksta labai aktyviai, gal net suaktyvėjo: galima paminėti ir Afganistaną, Siriją, Izraelio ir Vidurio Rytų konfliktą. Ir čia svarbu neužsimiršti, kad valstybės, turinčios strateginį mąstymą ir matymą, plėtoja savo politiką ir prekybos ryšius atsižvelgdamos į bendrą kontekstą, o ne tai, kas mums atrodo kaip svarbiausia ir skaudžiausia tema.

Tad žvelgiant į kitus kelis dešimtmečius, esminis klausimas yra „koku principu ateityje bus organizuojami aljansai“. Jeigu iki šiol atrodė, kad tai galėtų būti tam tikri teisiniai susitarimai ir vertybiniai bendrumai, kaip mes juos suprantame po Antrojo pasaulinio karo susiklosčiusioje santvarkoje, man atrodo, kad ateityje aljansai kuo toliau tuo labiau bus organizuojami *ad hoc* principu, pagal konkrečius interesus. To užuomazgas mes matome jau dabar: pvz., kai Prancūzija atvirai siūlo bendradarbiavimą įvairiais formatais, išeinančiais už NATO ir ES ribų; kai išinama į karines misijas, sąjungininkai telkiami konkrečiai tam; kai ieškoma kažkokių naujų finansinių ar kitų išteklių ruoštiis grėsmėms – ar tai būtų kova su terorizmu, ar nelegalia imigracija, ar įvairiomis socioekonominėmis problemomis – taip pat telkiami „norintys burtis“. Taigi, pirmasis ateities saugumo architektūros „piliorus“ bus tai, kad ji bus grįsta interesais, taigi daug mažiau stabili.

Judant nuo to, kas saugumo architektūroje pastatyta siekiant išvengti konflikto, į tai, kas lieka joje stovėti tada, kai konfliktas įvyksta, galima aptarti dar keletą svarbių klausimų. Visų pirma pasaulyje aktyviai permąstoma, kas yra karas. Jau pastaruosius dešimt arpenkiolika metų Kinija, Rusija, JAV ir daug kitų šalių įvairiais būdais bandė ieškoti, kiek ir kokiomis priemonėmis galima eskaluoti konfliktą žemiau tiesioginio tarpvalstybinio karinio konflikto lygmens ir kaip šios priemonės veikia visuomenėje ir informacinėje erdvėje. Antra, individo vaidmuo. Šiuo klausimu taip pat egzistuoja platus spektras nuomonių, ir Ukrainos karas puikiai išryškina didėjantį individo vaidmenį kare: tiek valdant technologijas, tiek įgyvendinant įvairias paramos iniciatyvas, tiek kalbant apie charizmą ir gebėjimą vadovauti (ar šių savybių stoką). Su tuo, žinoma, susijęs ir medijų vaidmuo: manau, kad jau nuo Vietnamo karo medijos vaidina didžiulį vaidmenį kare. Jeigu reikėtų spėti, koks bus medijų vaidmuo kare ateityje, sakyčiau, kad svarbiausias dėmuo yra ir bus individas ir jo istorija. Medijos ir technologijos, kuriomis šios istorijos pasakojamos, gali keistis, tačiau kadangi absoliuti dauguma žmonių apsaugoti nuo tiesioginių karo žiaurumų, karas yra ir toliau dažniausiai bus perteikiamas per pavienes paveikias istorijas, individo lūpomis. Manau, jog tokių pasakojimų poveikumas niekur nedings.

Kalbant apie galimas Lietuvos ateities vizijas ir ambicijas, spėlioti nesinorėtų. Tačiau jeigu mes – žmonės, kurie save suvokiame kaip lietuvius, ir suprantame, kad sėkmė – tai dalyvavimas globaliuose procesuose

**Lietuva
2050**

kaip subjektui, o ne objektui, gebėjimas daryti jiems įtaką, tada mes turime būti pasirengę labai aktyviai sekti, kur krypsta pasaulinės tendencijos ir mažiau skųstis dėl to, kokia maža valstybė su ribotais ištekliais esame. Mums svarbu suprasti, kokia yra pasaulinė darbotvarkė, ir sąmoningai kartu ten eiti – ir galvoti, kokia forma ten eisime, nes šiandien už duotybę priimamų institucijų išlikimas ateityje tikrai nėra garantuotas.